

**КЫРГЫЗ РЕСПУБЛИКАСЫНЫН АТЫНАН
КЫРГЫЗ РЕСПУБЛИКАСЫНЫН
КОНСТИТУЦИЯЛЫК СОТУНУН**

Назиля Адылевна Алиеванын
жана Айнура Мусаевна Осмоналиеванын
кайрылуусуна байланыштуу Кыргыз Республикасынын Жарандык
процесстик кодексинин 216-беренесинин 7-пунктунун конституциялуулугун
текшерүү жөнүндө иш боюнча

Ч Е Ч И М И

2023-жылдын 18-январы

Бишкек шаары

Кыргыз Республикасынын Конституциялык соту: төрагалык кылуучу
Э.Ж. Осконбаев, судьялар Ч.А. Айдарбекова, М.Р. Бобукеева, К.А. Дуйшеев,
Л.Ч. Жолдошева, Л.П. Жумабаев, М.Ш. Касымалиев, К.Дж. Кыдырбаев, К.Ж.
Шаршеналиевдин курамында, катчы К.А. Аблакимовдун катышуусу менен:

кайрылуучу тарап – Назиля Адылевна Алиеванын, Айнура Мусаевна
Осмоналиеванын;

жоопкер тарап – Кыргыз Республикасынын Жогорку Кеңешинин ишеним кат боюнча өкүлдөрү Мирлан Абылбекович Букашевдин, Орозобек уулу Максаттын;

үчүнчү жактар – Кыргыз Республикасынын Конституциялык сотунда Президенттин жана Министрлер Кабинетин кызыкчылыктарын ишеним каттын негизинде көздөгөн Президенттин Администрациясынын укуктук камсыздоо бөлүмүнүн орун басары Гулзаада Назаркуловна Ишекееванын, Кыргыз Республикасынын Жогорку сотунун ишеним кат боюнча өкүлү Маргарита Насаркановна Сапиянованын, Кыргыз Республикасынын Юстиция министрлигинин ишеним кат боюнча өкүлү Айнура Кимсанбаевна Турганбаеванын катышуусу менен,

Кыргыз Республикасынын Конституциясынын 97-беренесинин 1 жана 2-бөлүктөрүн, “Кыргыз Республикасынын Конституциялык соту жөнүндө” Кыргыз Республикасынын конституциялык Мыйзамынын 4, 17, 40, 45-беренелерин жетекчиликке алып, Кыргыз Республикасынын Жарандык процесстик кодексинин 216-беренесинин 7-пунктунун конституциялуулугун текшерүү жөнүндө ишти ачык соттук отурумда карап чыкты.

Бул ишти кароого Н.А. Алиеванын жана А.М. Осмоналиеванын кайрылуусу себеп болду.

Бул ишти кароо үчүн негиз болуп Кыргыз Республикасынын Жарандык процесстик кодексинин 216-беренесинин 7-пунктунун Кыргыз Республикасынын Конституциясына ылайык келүүсү маселеде пайда болгон аныксыздык саналат.

Ишти соттук отурумга даярдоону жүргүзгөн судья-баяндамачы М.Р. Бобукееванын маалыматын угуп, тараптардын жүйөлөрүн талкуулап, үчүнчү жактардын түшүндүрмөлөрүн угуп, иштин материалдарын изилдеп чыгып, Кыргыз Республикасынын Конституциялык соту,

ТАПТЫ:

2022-жылдын 22-августунда Кыргыз Республикасынын Конституциялык сотуна Н.А. Алиеванын жана А.М. Осмоналиеванын Кыргыз Республикасынын Жарандык процесстик кодексинин (мындан ары - ЖПК) 216-беренесинин 7-пунктунун Кыргыз Республикасынын Конституциясынын 6-беренесинин 1, 2-бөлүктөрүнө, 61-беренесинин 1-бөлүгүнө, 95-беренесинин 1-бөлүгүнө, 97-беренесинин 3-бөлүгүнө, 102-беренесинин 1, 2-бөлүктөрүнө ылайык келүүсүн текшерүү жөнүндө кайрылуу келип түшкөн.

Кыргыз Республикасынын Конституциялык сотунун судьялар коллегиясынын 2022-жылдын 15-сентябрындагы чечими менен бул кайрылуу өндүрүшкө кабыл алынган.

Соттук отурумда кайрылуучу тарап өзүнүн талаптарын колдоп, төмөнкүлөрдү белгиледи.

Кайрылуу субъектилеринин пикири боюнча ЖПКнын 216-беренесинин 7-пункту соттун Кыргыз Республикасынын Жогорку сотунун Конституциялык палатасынан билдирүү алган учурда ишке катышуучу жактардын арызы боюнча же өз демилгеси менен иш боюнча өндүрүштү токтото туруусун караштыруу менен сотко иш боюнча өндүрүштү өз ыктыяры боюнча токтото туруу жөнүндө чечим кабыл алуу дискрециясын негизсиз жүктөйт.

Арыз ээлери, конституциялык контролдоо органы талашылып жаткан ченемдин Конституцияга ылайыктуулугу маселесинде аныксыздыкты белгилеген жана судьянын (судьялардын) тигил же бул суроо-талабын анын өндүрүшүнө кабыл алган учурда, эгерде бул кийин ишти сотто кароодо жана ал боюнча чечим кабыл алууда маңыздуу мааниге ээ болушу мүмкүн болсо, сот Конституциялык соттун чечими чыкканга чейин иш боюнча өндүрүштү токтото турууга тийиш.

Кайрылуу субъектилери Конституция жогорку юридикалык күчкө ээ жана Кыргыз Республикасында түздөн-түз колдонулат жана анын негизинде конституциялык мыйзамдар, мыйзамдар жана башка ченемдик укуктук актылар кабыл алына турганын белгилешет (6-берененин 1, 2-бөлүктөрү). Мындан тышкары, Конституция менен ар бир адамга Конституция, мыйзамдарда, Кыргыз Республикасы катышуучу болуп саналган эл аралык келишимдерде, ошондой эле эл аралык укуктун жалпыга таанылган принциптеринде жана ченемдеринде каралган укуктарын жана эркиндиктерин сот аркылуу коргоого кепилдик берилген (61-берененин 1-бөлүгү).

Аны менен бирге Конституциянын 97-беренесинин 3-бөлүгүнө ылайык, ар бир адам Конституцияда таанылган укуктары жана эркиндиктери мыйзамдарда жана башка ченемдик актыларда бузулду деп эсептесе, алардын конституциялуулугун талашууга укуктуу. Өз кезегинде, судьялар көз карандысыз, Конституцияга жана мыйзамдарга гана баш ийишет (95-берененин 1-бөлүгү).

Арыз ээлеринин пикири боюнча, соттук коргоону ишке ашыруунун негизги салуучу принциби болуп мыйзамдуулук принциби болуп саналат, ал соттук чечимдерди Конституциянын жана мыйзамдардын негизинде чыгарууну болжойт, ал эми ишти чечүүдө колдонулган же колдонулууга тийиштүү мыйзамдын ченеминин конституциялуулугунда кандайдыр бир күмөндөр болгон учурда сот Конституциялык сот чечим кабыл алганга чейин ишти токтото турууга милдеттүү.

Бирок кайрылуунун авторлорунун эсептегендей, талашылып жаткан ченем Конституциялык сот тарабынан өндүрүшкө кабыл алынган суроо-талапка карабастан, сот өндүрүштү токтото туруу маселесин өз ыктыяры боюнча чече турган кырдаалды жаратууда.

Н.А. Алиева жана А.М. Осмоналиева конституциялык сот өндүрүшү сот өндүрүшүнүн башка түрлөрү менен байланыштуу экендигин белгилешет. Конституциялык жана жарандык сот өндүрүшүнүн «чектешкен

түйүндөрүнүн» бири болуп анын катышуучуларынын Конституциялык сотко кайрылуусуна байланыштуу өндүрүштү токтото туруу институту саналат. Мындай өз ара байланыш адамдын конституциялык жана жарандык сот өндүрүшүнүн процессинде да өз укуктарын жана эркиндиктерин коргоо укугу менен шартталган, алар бир эле маселе боюнча соттор тарабынан ар кандай чечимдерди чыгарууга алып келиши мүмкүн.

Арыз ээлери жарандык ишти токтото туруу жөнүндө чечим судьянын (судьялардын) конституциялык контролдоо органына суроо-талабы жөнөтүлгөн учурда да, конституциялык сот өндүрүшүнө кайрылуу кабыл алынган учурда да милдеттүү болушу керек деп белгилешет.

Ишти кароо процессинде А.М. Осмоналиева талашылып жаткан ченемди Кыргыз Республикасынын Конституциясынын 102-беренесинин 1, 2-бөлүктөрүнө ылайык келүүсүн текшерүүнү Конституциялык соттон суранган.

Баяндалганды эске алуу менен кайрылуу субъекттери талашылып жаткан ченемди Конституцияга карама-каршы келет деп таанууну суранышат.

Жоопкер-тараптын өкүлдөрү М.А. Букашев, М. Орозобек уулу арыз ээлеринин жүйөлөрүн негизсиз жана төмөндөгү негиздер боюнча алардын талаптары канааттандырылууга жатпайт деп эсептешет.

М.А. Букашев белгилегендей, ЖПКнын 215-беренеси сот иш боюнча өндүрүштү токтото турууга милдеттүү болгон негиздерди аныктап, иштин жүрүшүнө тоскоол болгон жагдайлар жоюлмайынча же чечилмейинче ишти улантууга мүмкүн болбогон учурларды болжойт. Өз кезегинде, ЖПКнын 216-беренеси менен сот ишке катышуучу жактардын арызы боюнча же өз демилгеси боюнча кайсыл бир даражада иш боюнча өндүрүштү кыйындаткан учурларда өндүрүштү токтото алат деп белгиленген, бирок аны улантуу мүмкүнчүлүгүн алып салбайт, башкача айтканда, сотко өз ыктыяры боюнча өндүрүштү токтото туруу жөнүндө чечим кабыл алууга укук берет. Мында ЖПКнын 219-беренесинин 1-бөлүгүнө ылайык иш боюнча өндүрүш аны

токтотуп турууга алып келген жагдайлар четтетилгенден кийин ишке катышуучу жактардын арызы боюнча же соттун демилгеси менен кайра жаңыртылат.

Ошентип, «Кыргыз Республикасынын Конституциялык соту жөнүндө» конституциялык Мыйзамдын 31-беренесинде белгиленген конституциялык сот өндүрүшүнүн мөөнөттөрүн, ошондой эле мыйзамдын, башка ченемдик укуктук актынын Негизги Мыйзамга ылайык келүүсү жөнүндө маселени ар тараптуу, деталдуу изилдөөнү камтыган анын өзгөчөлүктөрүн эске алуу менен, ишти чечүүдө колдонулган же колдонула турган мыйзамдын конституциялуулугун текшерүү процессинин башталышына байланыштуу өндүрүштү милдеттүү түрдө токтото туруу, акырында ишти кароонун создуктурулушуна алып келиши мүмкүн.

Бирок жарандык сот өндүрүшүндө кароонун мөөнөттөрү өзгөчө өндүрүш тартибинде каралып жаткан иштерде маанилүү ролду ойнойт, анда айрым жагдайлар актуалдуулугун жоготушу мүмкүн же тескерисинче, тараптардын, ошондой эле үчүнчү жактардын абалын начарлатышы мүмкүн.

Ошентип, кайрылуу конституциялык өндүрүшкө кабыл алынган учурда иш боюнча өндүрүштү милдеттүү түрдө токтото туруу менен тараптардын биринин жана ишке катышуучу үчүнчү жактардын соттук коргоо укугу чектелет. Эл аралык акттардын жоболоруна ылайык ар бир адам Конституция же мыйзам тарабынан ага берилген укуктары бузулган учурларда компетенттүү улуттук соттор тарабынан өз укуктарын натыйжалуу калыбына келтирүүгө укуктуу; мамлекет мындай коргоону талап кылган ар кандай адамдын укуктук коргоо укугу компетенттүү сот, административдик же мыйзам чыгаруу бийликтери же мамлекеттин укуктук тутумунда каралган башка компетенттүү орган тарабынан орнотулуусун камсыз кылууга жана соттук коргоонун мүмкүнчүлүктөрүн өнүктүрүүгө милдеттенет (Адам укуктарынын жалпы декларациясынын 8-беренеси, Атуулдук жана саясий

укуктар жөнүндө эл аралык пактынын 2-беренесинин 3-пунктунун б пунктчасы).

Аны менен бирге, Букашев М.А. Негизги Мыйзамдын 95-беренесинин 1-бөлүгүнүн, 3-бөлүгүнүн экинчи абзацына ылайык судьялар көз карандысыз, Конституцияга жана мыйзамдарга гана баш ийе тургандыгын, сот адилеттигин жүзөгө ашыруу боюнча ишке ар кандай кийлигишүүгө тыюу салына турганынын белгилейт. Ошентип, сот бул жоболорго негизденип, иш боюнча өндүрүшүн токтото туруу жөнүндө маселени өз ыктыяры боюнча чечиши керек.

Ошол эле учурда Конституциянын 97-беренесинин 2-бөлүгү, “Кыргыз Республикасынын Конституциялык соту жөнүндө” конституциялык Мыйзамдын 4-беренесинин 1-бөлүгү менен белгиленген Конституциялык соттун ыйгарым укуктары толук болуп саналат жана конституциялык контролдоо органы өзүнүн актысы менен жарандык иш боюнча өндүрүштү токтото албайт.

Жоопкер-тараптын өкүлү мыйзамдуу күчүнө кирген сот актыларын жаңыдан ачылган жагдайлар же жаңы жагдайлар боюнча кайра кароону караштырган ЖПКнын 41-главасынын жоболоруна ылайык Кыргыз Республикасынын Конституциялык соту мыйзамды же башка ченемдик укуктук актыны Конституцияга карама-каршы келет деп таануусу жаңы жагдай жана ишти кайра кароо үчүн негиз катары таанылышы мүмкүн.

Жогорку Кеңештин экинчи өкүлү - М. Орозобек уулу М.А. Букашевдин жүйөлөрүн колдоду.

Кыргыз Республикасынын Президентинин Администрациясынын өкүлү Г.Н. Ишекеева талашылып жаткан ченем туурасында төмөнкүдөй пикирин билдирди.

ЖПКнын 215, 216-беренелери жарандык сот өндүрүшүндө өзгөчө мааниге ээ болгон жарандык иш боюнча өндүрүштү токтото туруу институтун аныктайт, анын максаты иштерди туура жана адилет кароо жана чечүү болуп саналат.

Г.Н. Ишекеева ЖПКнын көрсөтүлгөн беренелери жыйынды жана ажырагыс биримдикте каралышы керек деп божомолдойт, анткени ЖПКнын 215-беренесинин 4-бөлүгү ишти конституциялык, жарандык, административдик, жазык сот өндүрүшүнүн тартибинде же административдик тартипте каралуучу башка иш чечилгенге чейин кароо мүмкүн болбогон учурда, соттун иш боюнча өндүрүштү токтото туруу милдетин караштырат.

Кыргыз Республикасынын Президентинин Администрациясынын өкүлүнүн пикиринде, судьянын суроо-талабын Конституциялык соттун өндүрүшүнө кабыл алуу жана тиешелүү билдирүүнү жөнөтүүнүн өзү сот үчүн иш боюнча өндүрүштү токтото туруу жөнүндө маселеде буйрук мүнөзүнө ээ.

Ошону менен бирге, конституциялык жобону эске алуу менен, ага ылайык сот Конституцияга карама-каршы келген ченемдик укуктук актыны колдонууга укуксуз, жана эгерде ар кандай сот инстанциясында ишти кароодо иштин чечилиши көз каранды болгон мыйзамдын же башка ченемдик укуктук актынын конституциялуулугу жөнүндө маселе келип чыкса, анда сот Конституциялык сотко суроо-талапты жиберет.

Ошентип, ишти кайсы гана сот инстанциясы болбосун кароодо Конституциялык сотко мыйзамдарды жана башка ченемдик укуктук актыларды конституциялык эмес деп таануу жөнүндө суроо-талабы менен кайрылууга судьялар гана укуктуу. Ушуга байланыштуу, жогоруда көрсөтүлгөн ченемди сөзмө-сөз түшүнүүдөн сот тиешелүү суроо-талап жөнөткөн учурда гана каралып жаткан негиз боюнча иш боюнча өндүрүштү токтото алат.

"Кыргыз Республикасынын Конституциялык соту жөнүндө" конституциялык Мыйзамдын 19-беренесинде көрсөтүлгөн башка кайрылуу

субъекттеринен сунуштама же өтүнүч түрүндө Конституциялык соттун өндүрүшүнө кайрылуу кабыл алынса, сот өндүрүштү ЖПКнын 216-беренесинин 7-пунктунун негизинде конституциялык сот өндүрүш тартибинде каралып жаткан иш чечилмейинче кароого мүмкүн эмес болбогондуктан, сот бул ишти токтото турушу керек.

Жогоруда баяндалгандарды эске алуу менен Г.Н. Ишкеева талашылып жаткан ченем Конституцияга карама-каршы келбейт деп эсептейт.

Жогорку соттун өкүлү Сапиянова М.Н. талашылып жаткан ченем Конституцияга карама-каршы келбейт деп эсептейт. Ал талашылып жаткан ченемдин колдонулушу соттун Конституциялык соттун каралып жаткан ишке карата преюдициялык маанисине тийиштүү укуктук баа берилүүгө тийиштүүлүгү менен шартталган, аны менен ченемдик укуктук акты же анын түзүмдүк элементи конституциялуу эмес деп таанылышы мүмкүн деп белгилеген. Башкача айтканда, сот Конституциялык сотто текшерилип жаткан ченемдик укуктук акт же анын түзүмдүк элементи иш боюнча соттун чечими үчүн негиз боло турганын белгилеши керек.

Мындан тышкары, анын пикири боюнча бул ченем ишке катышуучу жактардын процесстик укуктарын кыянаттык менен пайдаланууну болтурбоо максатында да каралган, бул кийинчерээк ишти көп учурда жасалма создуктурууга алып келет.

Юстиция министрлигинин өкүлү А.К. Турганбаеванын көз карашына ылайык укуктун эң маанилүү принциби мыйзамдуулук болуп саналат, ал мыйзамдардын жана башка ченемдик укуктук актылардын сотто так жана туруктуу аткарылышын, сакталышын жана колдонулушун билдирет. Мыйзамдуулук түшүнүгү соттун жарандык сот өндүрүшүндө юридикалык ченемдерин туура колдонуусу менен ажырагыс байланышта. Мыйзам же башка ченемдик укуктук акт Конституцияга карама-каршы келген учурда, иш боюнча өндүрүштү токтото туруу соттун милдети болууга тийиш. Мындан тышкары, сот өндүрүшүн токтото туруу үчүн негиз болгон жагдайлардын ар

бири келечекте чыгарылуучу чечимдин мыйзамдуулугуна таасирин тийгизиши мүмкүн.

Ошентип, Юстиция министрлигинин өкүлү талашылып жаткан ченем Конституцияга карама-каршы келбейт деп болжолдойт, бирок ошону менен бирге соттор тарабынан эки башка мааниде түшүнүүгө жана колдонууга алып келиши мүмкүн.

Кыргыз Республикасынын Конституциялык соту тараптардын жүйөлөрүн талкуулап, үчүнчү жактардын түшүндүрмөлөрүн угуп, иштин материалдарын изилдеп чыгып, төмөнкүдөй тыянактарга келет.

1. "Кыргыз Республикасынын Конституциялык соту жөнүндө" конституциялык Мыйзамдын 17-беренесинин 4-бөлүгүнө ылайык Конституциялык сот кайрылууда козголгон предмет боюнча ченемдик укуктук актынын конституциялуулугу күмөн жараткан бөлүгүнө карата гана актыларды чыгарат.

Ошентип, Кыргыз Республикасынын Конституциялык сотунун бул иш боюнча кароо предмети болуп ЖКнын 216-беренесинин 7-пунктунун төмөнкүдөй редакциядагы ченемдик жобосу саналат:

“216-берене. Соттун өндүрүштү токтотуп туруу укугу

Сот ишке катышуучу жактардын арызы боюнча же өз демилгеси менен иш боюнча өндүрүштү төмөнкүдөй учурларда токтотуп тура алат:

7) ишти чечүүдө колдонулган же колдонууга жаткан мыйзамдын конституциялуулугун текшерүү жөнүндө суроо-талапты өз кароосуна кабыл алгандыгы тууралуу Кыргыз Республикасынын Конституциялык сотунун кабардамасы алынганда;”.

Жарандык процесстик кодекс Кыргыз Республикасынын мыйзамдарында белгиленген тартипке ылайык кабыл алынган жана “Эркин Тоо” гезитинин 2017-жылдын 2-февралындагы № 12-13 санында

жарыяланган, Кыргыз Республикасынын ченемдик укуктук актыларынын мамлекеттик реестрине киргизилген жана колдонуудагы болуп саналат.

2. Кыргыз Республикасында Конституция эң жогорку юридикалык күчкө ээ жана түздөн-түз колдонулат, конституциялык мыйзамдар, мыйзамдар жана башка ченемдик укуктук актылар Конституциянын негизинде кабыл алынат (6-берене).

Бул Конституциянын үстөмдүүлүгүнүн жана түздөн-түз колдонулуу принциби артыкчылыктуу мааниге жана баш ийүүчүлүк-багытталган мүнөзгө ээ экендигин билдирет, анын маңызы ченемдик укуктук мүнөзгө ээ болгон бардык актылардын эч кандай өзгөчөлүктөрсүз Конституцияга иерархиялык бири-бирине багынуусун камсыз кылууда турат.

Укуктук мамлекеттин ажырагыс касиети жана конституционализмдин негизги идеясы болуу менен Конституциянын үстөмдүүлүгү жана түздөн-түз колдонуу принциби Конституциянын, баарыдан мурда, ченем жаратуучу ыйгарым укуктарга ээ мамлекеттик органдар тарабынан милдеттүү түрдө сакталышын камсыз кыла турган ушундай конституциялык тартипти орнотууну талап кылат.

Башкача айтканда, бүтүндөй укук тутуму өз алдынча келип чыгышы мүмкүн эмес жана Конституциянын негизги эрежелеринен, идеяларынан, принциптеринен жана баалуулуктарынан ажыратылган абалда жашай албайт. Мыйзам Конституцияга имманенттүү негизделип, конституциялык жоболорду ишке ашыруу актысы катары иштейт жана Негизги Мыйзамда камтылган идеяларды конкреттештирүүгө багытталган. Коомдук турмуштун бардык чөйрөлөрүнүн, мамлекеттин жана анын органдарынын иштешинин мыйзам ченемдүүлүктөрүнүн негизги параметрлерин жана жакшы ойлонулган үлгүсүн бекиткен глобалдуу актыга коомдун муктаждыгы менен алдын ала аныкталган Конституциянын мааниси мына ушунда көрүнөт. Мына ошондуктан Конституциянын орнотмолорун турмушка ашыруучу мыйзамдар

жана башка ченемдик укуктук актылар мамлекет тарабынан аткарылат жана корголот.

Ар бир укуктук мамлекеттин иштешинин негизинде конституциялык мыйзамдуулук режимин катуу сактоого болгон туруктуу жолун жолдоочулук жатат, ал ыйгарым укуктуу мамлекеттик органдардын натыйжалуу иши менен камсыз кылынган жана Конституциянын тамгасы жана руху, башкалардын арасында, конституциялык контролдун жогорку органынын укуктук көз караштарында жүзөгө ашырууга багытталган өз ара байланышкан конституциялык-укуктук ченемдердин жана принциптердин жыйындысын билдирет.

Каралып жаткан аспектиде, Кыргыз Республикасынын Жогорку сотунун Конституциялык палатасы бардык укуктук актылар, бийлик органынын же анын кызмат адамынын бардык аракеттери Кыргыз Республикасынын Конституциясынын ченемдерине ылайык келиши керек жана анын көрсөтмөлөрүнө каршы келбеши керек дегенди түшүндүрөт. Укуктун бардык тутумунун биримдиги, бүтүндүгү жана карама-каршы эместиги Кыргыз Республикасынын Конституциясынын үстөмдүгүн камсыз кылат. Кыргыз Республикасында кабыл алынган мыйзамдар жана башка укуктук актылар Кыргыз Республикасынын Конституциясына карама-каршы келбеши керек (2014-жылдын 11-июлундагы, 2014-жылдын 24-сентябрындагы чечимдери).

Баяндалгандар мыйзамда белгиленген тартипте Конституцияга карама-каршы келет деп таанылган же конституциялуулугунда негиздүү күмөндөр бар мыйзам же башка ченемдик укуктук акт кандайдыр бир укуктук кырдаалды чечүү үчүн колдонулушу мүмкүн эместигин билдирет.

3. Конституциялык сот адилеттиги сот бийлигинин тутумунда өзгөчө ролду ойнойт, анын милдети Кыргыз Республикасынын Конституциясынын үстөмдүүлүгүн жана түздөн-түз колдонулушун камсыз кылууда турат. Ал мыйзам жоболорун текшерүүдө, тиешелүү ченемдик жоболордун

конституциялык-укуктук маанисин аныктоо аркылуу алардын колдонулушун түзөтүүнү жүргүзүү менен укуктук тутумга таасирин тийгизет.

Жогорудагыларды актуалдаштыруу менен Конституциялык сот өзүнүн 2022-жылдын 30-ноябрындагы Чечиминде ченемдик укуктук актылар тутумунда Конституциянын юридикалык үстөмдүгүн камсыз кылууга арналган, аны менен Баш Мыйзамда бекитилген коомдук жана мамлекеттик түзүлүштүн кол тийбестигине жетишүүнү, инсандын укуктук макамынын туруктуулугун, укуктун бардык субъектилерин тарабынан конституциялык талаптардын кыйшаюусуз аткарылышын көздөгөн соттук ведомстволук караштуулук тутумунда үстөмдүк башкы орунду конституциялык контрол ээлей тургандыгын белгилеген. Бир жагынан, Баш Мыйзамды коргоо жарандар үчүн өтө маанилүү, анткени ал мамлекеттик институттар тарабынан жарыяланган укуктар менен эркиндиктер деңгээлинин сакталышына кепилдик берүүчү маанилүү шарт катары турмуштук зарылдык болуп саналат, экинчи жагынан, Конституциянын коргоо, кандай гана демократиялык өлкө болбосун, саясий туруктуулукту сактоо жана бүтүндөй коомдун позитивдүү андан ары өнүгүүсү үчүн маңызы боюнча имманенттик касиет болуп саналат.

Материалдык же процесстик укуктун ченемдеринин конституциялык маанисин ачып көрсөтүү менен, ошондой эле ченем чыгаруу жана укук колдонуу процессинде Конституциянын жоболорун түшүнүүдөгү аныксыздык маселелерин чечүү менен конституциялык контролдоо органы укуктук мейкиндиктин биримдигин калыптандырат жана өлкөдө конституциялык мыйзамдуулукту камсыздайт.

Өз кезегинде, өлкөдөгү конституциялык мыйзамдуулуктун кырдаалын, баарынан мурда, соттук укук колдонуунун сапаты аныктайт. Конституциялык эмес ченемдик укуктук актыларды колдонуу конституциялык укук тартипти гана бузбастан, конституциялык укуктардын жана эркиндиктердин бардык жыйындысынын жашоого жөндөмдүүлүгүн камтыган ар бир адамдын адилеттүү сотко болгон укугун да ажыратат.

Ошондуктан конституциялык мыйзамдуулуктун режимин кармап туруу үчүн соттук укук колдонуунун жүрүшүндө конституциялык талаптарды толук сактоо, анын ичинде Конституциялык соттун укуктук позицияларын так колдонуу, ошондой эле укук колдонуучуга карата Конституциялык соттун чечимдеринде камтылган башка орнотмолорду аткаруу олуттуу мааниге ээ.

Конституцияда камтылган адамдын жана жарандын укуктары менен эркиндиктери тууралуу жоболор, ошондой эле негиздөөчү, жөнгө салуучу, коргоочу жана башка конституциялык орнотмолор Конституциялык соттун актыларында Негизги Мыйзамда түптөлгөн баштапкы көздөмүнөн ачыктыкка жана деталдуу конкреттешүүгө ээ болот. Ушундан улам, конституциялык контролдоо органы мыйзам чыгаруучуну конституциялык баалуулуктарга жана принциптерге негизделген максаттарга жетүү үчүн багыттайт.

Ошентип, мамлекеттик институттардын функцияларынын арасында конституциялык сот адилеттигин ишке ашыруу өзгөчө орунду ээлейт жана анын аркасында мамлекеттик бийликтин мүнөзү конституциялык жактан текшерилген, укуктук, тутумдук жана болжолдуу мүнөзгө ээ болот.

4. Конституция сот бийлигин өз алдынча бутак катары гана тааныбастан, ага мамлекеттик бийликти бөлүштүрүү тутумундагы негизги функциялардын бирин дагы жүктөйт.

Бийликтин сот бутагынын коомго тийгизген таасири өтө көп кырдуу жана аны укук колдонуу аспектилерине гана топтоого болбойт. Укуктук мамлекетте аныкталуучу соттун ролу, баарынан мурун, укуктун үстөмдүүлүгүн бекемдөөдө турат жана бөлөк мыйзамсыз аракеттерден жана чечимдерден кепилдик болуп кызмат кылат.

Сот адилеттигинин органдарына конституциялык-укуктук тартиптин туруктуулугун кармап туруу үчүн олуттуу жоопкерчилик жүктөлгөн, анткени алар өзүнүн милдети боюнча конституциялык жоболорду жана баалуулуктарды ишке ашырууга кызмат кылышат.

Ошентип, сот адилеттиги институттары түздөн-түз, Конституциянын үстөмдүк абалынан улам, анын түздөн-түз колдонулушун камсыз кылуу процессине аныктоочу таасир этүү функционалына ээ. Мында коомдук мамилелерди тике жөнгө салуучу катары Негизги Мыйзамдын юридикалык баалуулугу конституциялык жактан шартталган сот чечимдер аркылуу гана ишке ашат.

Негизги Мыйзамдын 95-беренесинин 1-бөлүгүнө ылайык, судьялар көз карандысыз, Конституцияга жана мыйзамдарга гана баш ийишет. Сот Конституцияга карама-каршы келген ченемдик укуктук актыны колдонууга укуктуу эмес экендигин белгилеген 102-берененин 1-бөлүгү менен ченемдик биримдикте судьянын, баарынан мурун, Конституцияга баш ийүү жана конкреттүү ишти чечүүдө конституциялуулугунан күмөн санаган ченемдик укуктук актыны эч убакта колдонбоо милдети келип чыгат.

Бардык сотторго багытталган Конституцияны түздөн-түз колдонуу жөнүндө талабын эске алуу менен ишти чечүүдө колдонулган же колдонула турган мыйзамдын конституциялуулугуна күмөн жаралган учурда соттун конституциялык контролдоо органына кайрылуусу жөнүндө маселе өзгөчө мааниге ээ.

Конституцияга ылайык судьялар көз карандысыз, Конституцияга жана мыйзамдарга гана баш ийишет (95-берененин 1-бөлүгү). Бул конституциялык ченем мамлекеттин коомдук мамилелердин бардык чөйрөлөрүндө, баарынан мурун, сот адилеттигин ишке ашырууда Конституциянын жана мыйзамдардын үстөмдүүлүгүн толук көлөмдө жүзөгө ашырууга болгон умтулуусун көрсөтөт.

Судья сот адилеттиги сыяктуу өтө маанилүү мамлекеттик функцияны аткаруу менен, абдан тез өнүгүп жаткан коомдук мамилелердин фонунда өз ишмердүүлүгүн мыйзамдардын массивинин динамикалуу өзгөрүп турган шарттарында жүзөгө ашырат. Мыйзамдардын мындай өнүгүшү объективдүү

ар кандай түрдөгү коллизияларды жана укук колдонуу процессинде олуттуу кыйынчылыктарды жаратат.

Өз кезегинде сот адилеттигин жүзөгө ашыруунун конституциялык-укуктук негиздери судьянын ишти чечүүдө конституциялуулугу күмөн жараткан мыйзам ченемдерин колдонууга жол берилбестигин божомолдойт.

Ошентип, Негизги Мыйзамдын 102-беренеси 6-берененин 1, 2-бөлүктөрү менен өз ара байланышта сот Конституцияга карама-каршы келген ченемдик укуктук актыны колдонууга укуктуу эмес, жана, эгерде кайсы бир соттук инстанцияда ишти кароодо анын чечилиши көз каранды болгон мыйзамдын же башка ченемдик укуктук актынын конституциялуулугу жөнүндө маселе келип чыкса, сот Конституциялык сотко суроо-талап жөнөтөт деп атайын белгилейт.

Бул конституциялык ченемдин маанисинен судьянын мыйзамдын конституциялуулугуна карата ар кандай күмөн саноосу Конституциялык сотко кайрылуу үчүн негиз болоору келип чыгат. Мында конституциялык контролдоо органы тарабынан Конституциянын 97-беренесинин 2-бөлүгүнүн 2-пунктуна ылайык бул маселе боюнча чечим кабыл алынганга чейин судья бул мыйзамды конкреттүү иште колдонууга укуксуз. Демек, бул учурда иш боюнча өндүрүш милдеттүү түрдө токтото турууга жатат.

Мындай механизм сот актыларынын мыйзамдуулугун, негиздүүлүгүн жана преюдициалдуулугун камсыздайт, муну менен ар бир иштин туура жана адилеттүү чечилишине, мыйзамдуулук режиминин жана укук тутумунун туруктуулугуна өбөлгө түзөт, ошондой эле конституциялык орнотмолордун, адамдын жана жарандын укуктары менен эркиндиктеринин мүмкүн болуучу бузулушун алдын алууга жол берет.

Ар кандай түрдөгү юрисдикциядагы соттордун өз ара аракеттенүүсү жана алардын конституциялык эмес мыйзамдарды аныктоо жана аларды колдонуудагы ченемдик укуктук актылардын катарынан чыгаруу боюнча

компетенцияларын ажыратылышы аспектисинде бул укуктук көрүнүш, бир жагынан, Конституциялык соттун алдына мыйзамдын конституциялуулугу жөнүндө маселени коюу менен жалпы юрисдикциядагы соттордун кайрылуусу боюнча конституциялык милдетин ишке ашыруунун жыйынды натыйжасы, ал эми, экинчи жагынан, бул маселени биротоло чечүү Конституциялык соттун милдети болуп саналат.

Бирок соттор тарабынан мыйзамдын конституциялуулугуна өз алдынча баа берүү жана аны конкреттүү иште Конституциялык сотко кайрылбастан колдонуу мүмкүндүгүнө жол берилбейт, анткени бул конституциялык ченемдерди ар кыл чечмелөөгө жана соттук карама-каршылыктуу тажрыйбанын калыптанышына алып келиши мүмкүн, бул, албетте, Конституция менен кайтарылуучу баалуулуктарга жана орнотмолорго, адамдын жана жарандын укуктары менен эркиндиктерине терс таасирин тийгизет.

Ошентип, өндүрүш боюнча ишти милдеттүү түрдө токтото туруу Негизги Мыйзамдын 102-беренесинин түздөн-түз контекстинен гана келип чыкпастан, бардык деңгээлдеги мыйзамдардан үстүнөн Конституциянын үстөмдүүлүгү, анын түздөн-түз колдонулушун, судьянын, баарынан мурун, Конституцияга баш ийүү принцибине да негизделет (6-берененин 1, 2-бөлүктөрү, 95-берененин 1-бөлүгү).

5. Эгерде сот тарабынан колдонула турган мыйзамдын конституциялуулугунда күмөн соттон (судьяда) эмес, тараптарда же бул иштин катышуучулары болбогон башка адамдарда жаралса, бирок алардын Конституциялык сотко кайрылуусу бул иш боюнча да укук колдонуу чөйрөсүнө таасирин тийгизсе, иш боюнча андан аркы өндүрүшкө жол берилиши жөнүндө маселе да абдан мааниге ээ.

Бул Чечимде белгиленгендей, конституциялуулугу күмөн туудурган мыйзамды ар кандай ишти чечүүдө соттор (судья) тарабынан колдонууга жол берилбестиги өзгөчө конституциялык-укуктук мааниге ээ. Демек, иш боюнча

өндүрүштү токтото туруунун милдеттүүлүгү эч кандай күмөн жаратпашы керек жана анын үстүнө Конституциялык сотко кайрылуунун демилгечисинин укуктук статусунан да көз каранды болбош керек. Бул, мисалы, судьяларда артыкчылыктардын пайда болушуна алып келмек, буга Конституциянын көз карашынан да жол берилбейт.

Аны менен бирге жеке жана юридикалык жактар Конституциялык сотко кайрылган учурда жалпы юрисдикциядагы соттордо иш боюнча өндүрүштү токтото туруу үчүн негиз болуп Конституциялык сотко кайрылуу фактысынын өзү эмес, конституциялык сот өндүрүшүнө өтүнүчтү кабыл алуу жөнүндө соттук акт гана болушу мүмкүн. Ошентип, Конституциялык сот мыйзамдын конституциялуулугуна карата айтылган күмөндөрдө олуттуу негиздер бар экенин алдын ала ырастайт.

Конституциялык сот жеке жана юридикалык жактардын кайрылууларын конституциялык сот өндүрүшүнө жол берилгендиги жөнүндө маселени чечүүдө мыйзамдын Конституциянын талаптарына ылайык келүүсү маселесинде аныксыздыкты белгилөөдө турган мыйзам чыгаруучулук критерийди жетекчиликке алат.

Мындай учурда иш боюнча өндүрүштү токтото туруу түрүндөгү процесстик иштин тыныгуусу сот адилеттигин жүзөгө ашырууда Конституциялык соттун мыйзамдын же башка ченемдик укуктук актынын конституциялуулугунан күмөн санаган жана Конституциянын ченемдерине шайкештигин текшерүүнү белгиленген тартипте жүргүзүү зарылдыгын тааныган мыйзамды же башка ченемдик укуктук актыны колдонууга жол берилбестик сыяктуу принципалдуу конституциялык жактан шартталган юридикалык фактыга негизделет.

6. Жарандык процесстик мыйзамдар каралып жаткан башка иш, анын ичинде конституциялык сот өндүрүшү тартибинде чечилгенге чейин кароо мүмкүн болбогон учурда, иш боюнча өндүрүштү токтото туруу соттун милдетин караштырат (ЖПКнын 215-беренесинин 4-пункту). Бул укуктук

жөнгө салуу толук болуп саналат жана жалпы юрисдикциядагы соттор тарабынан иштерди кароодо мыйзамдын конституциялуулугунда күмөн туудурган бардык мүмкүн болгон учурларды камтыйт жана сот (судья) Конституциялык сотко суроо-талап жөнөткөндө, же болбосо жеке жана юридикалык жактардын кайрылуусу конституциялык сот өндүрүшүнө кабыл алынганда, сот иш боюнча өндүрүштү сөзсүз токтото турууга милдеттүү экендигин апачык божомолдойт. Мындай процессуалдык тартиптин адекваттуулугу ушул Чечимдин мындан мурунку пункттарында баяндалган конституциялык маанилүү жүйөлөрү менен ырасталат.

Конституциялык сот бул маселе боюнча Конституциялык сот чечим чыгарганга чейин мыйзамдын же башка ченемдик укуктук актынын конституциялуулугу жөнүндө маселени жалпы юрисдикциядагы сот тарабынан алдын ала чечүү мүмкүнчүлүгүн мыйзам чыгаруучулук жактан калтырылышына жол берилбестигин өзгөчө белгилейт.

Ушуга байланыштуу, соттун иш боюнча өндүрүштү токтото туруу жөнүндө маселени, анын ичинде ишти чечүүдө колдонулган же колдонула турган мыйзамдын конституциялуулугун текшерүү жөнүндө кайрылууну конституциялык контролдоо органынын өзүнүн кароосуна кабыл алганы жөнүндө кабардамасын алган учурда өз ыктыяры боюнча чечүү укугун орноткон талашылып жаткан ченем (ЖПКнын 216-беренесинин 7-пункту) укуктук жөнгө салууда ашыкча тутум болуп саналат жана укук тутумдан Конституциянын 6-беренесинин 1, 2-бөлүктөрүнө, 61-беренесинин 1-бөлүгүнө, 95-беренесинин 1-бөлүгүнө, 97-беренесинин 3-бөлүгүнө, 102-беренесинин 1, 2-бөлүктөрүнө карама-каршы келет деп таануу жолу менен алынып салынууга жатат.

Жогоруда баяндалгандардын негизинде, Кыргыз Республикасынын Конституциясынын 97-беренесинин 2-бөлүгүнүн 2-пунктун, 4-бөлүгүн, “Кыргыз Республикасынын Конституциялык соту жөнүндө” конституциялык

Мыйзамдын 48, 49, 52 жана 53-беренелерин жетекчиликке алып, Кыргыз Республикасынын Конституциялык соту

Ч Е Ч Т И:

1. Кыргыз Республикасынын Жарандык процесстик кодексинин 216-беренесинин 7-пункту Кыргыз Республикасынын Конституциясынын 6-беренесинин 1, 2-бөлүктөрүнө, 61-беренесинин 1-бөлүгүнө, 95-беренесинин 1-бөлүгүнө, 97-беренесинин 3-бөлүгүнө, 102-беренесинин 1, 2-бөлүктөрүнө карама-каршы келет деп таанылсын.

2. Чечим акыркы жана даттанууга жатпайт, жарыяланган учурдан тартып күчүнө кирет.

3. Чечим бардык мамлекеттик органдар, жергиликтүү өз алдынча башкаруу органдары, кызмат адамдары, коомдук бирикмелер, юридикалык жана жеке жактар үчүн милдеттүү жана республиканын бардык аймагында аткарылууга тийиш.

4. Бул Чечим мамлекеттик бийлик органдарынын расмий басылмаларында, Кыргыз Республикасынын Конституциялык сотунун расмий сайтында жана “Кыргыз Республикасынын Конституциялык сотунун Жарчысында” жарыялансын.

**КЫРГЫЗ РЕСПУБЛИКАСЫНЫН
КОНСТИТУЦИЯЛЫК СОТУ**